

Отдел папратови растения

Папратовите растения са древни растения. Те са се появили на Земята малко по-късно от плауновете. Съдбата им обаче се е оказала по-различна. Докато мнозинството от плауновете оставили "костите си" в земните пластове към края на каменноугледия период и до наши дни в относително цветущо състояние. И продължават да процъфтяват. Ботаниците са описали досега повече от 10 000 вида папратови растения и са ги систематизирали в няколко класа, в много разрези и семейства и в около 300 рода.

Папратови растения сега има навсякъде по Земята. Разсели са се из всички континенти и живеят във всички климатични зони. Те съществуват дори с вечните ледове и със знойните пустини. Тяхното истинско царство обаче си остават земите, заключени между

Тропиците и екватора - в постоянно къпаните от дъждовете екваториални гори, във влажните субтропични гори и по "вечно" забулените в мъгла склонове на високите планини в топлите краища на Земята.

Тази привързаност към влагата и топлината папратовите растения са наследили още от своите родоначалници. Затова колкото се отива по на север или по на юг от тропиците, толкова повече видовият им състав обединява. Из целия Европейски континент например са разпространени едва стотина вида, 35 от които могат да се видят и в нашата страна. И обикновено въз основа дори не на всички тези 35 вида, а само няколко от тях, като орловата и мъжката папрат, сладката папрат и изтравничето и още някои, които са по-широко разпространени, се изграждат представите ни за папратовите растения. А те са смайващо разнообразни по начин на живот, по размери, по външен облик, по устройство.

Мнозинството папрати са сухоземни растения. Има обаче и типично земноводни, и типично водни, които се заселват по повърхността на различни типове естествени и изкуствени водни басейни с бавно течаща или със застояла вода. Голям е броят и на епифитните папрати, които прекарват целия си живот по стълбата на клоните на дърветата в тропичните гори, превръщайки ги във висящи градини.

Голямо разнообразие цари сред папратовите и по отношение на размерите. Сред тях има и миниатюрни растения, които са само няколко милиметра големи, и дървовидни форми, високи до 25 м.

Папратовите са висши растения. И като всички висши растения са разчленени на корен, стъбло и листа. Корените обаче при едни са редуцирани напълно, а ясно оформени надземни стъбла имат главно дървовидните папрати. При огромно мнозинство папратови обаче стъблата са видоизменени в коренища, гъсто оплетени от добавни нишковидни корени. По същия начин добавни корени гъсто оплитат и надземните стъбла и дървовидните папрати и изграждат около тях дебел калъф, направен сякаш от кече. Главен корен обаче не се развива при нито едно папратово растение. Затова външният им вид се оформя главно от листата. И тъкмо те им придават смайващото разнообразие и оригиналната папратова красота. На тях се дължи преди всичко неповторимото своеобразие на папратовите растения. Листата са различно големи - от едва забележими, само няколко милиметра дълги, достигащи на дължина до тридесетина метра и повече.

Папратовите са висши спорови растения като плауновете и хвощовите. При мнозинството от тях спорангиите със спорите се развиват на различни места по долната повърхност на листата. Има обаче и такива папратови, при които спорангиите със спорите по видоизменени до неузнаваемост части на листата и превърнати в различно оформени прости или разклонени спороносни класчета.

Макар че някъде в топлите краища на Земята папратовите правят отчаяни усилия да задържат господството си над останалите растения както през каменовъгленият период, навсякъде другаде участието им в съвременната растителна покривка е твърде скромно. Не е голямо и непосредственото им практическо значение. Тревопасните животни ги избягват въпреки примамливата им зеленина. Някои видове папрати притежават обаче ценни лечебни качества. Други са с богати на скорбяла коренища. Най-голям брой папратови обаче се използват заради красивите им листа. Орловата папрат ще срещнете навсякъде из храсталците и в крайнините на горите и по поляните сред тях, а също в сечищата и край горските пътища и пътеки. Тя е широко разпространена в цялата страна - от крайбрежието на морето до към 1800 м надморска височина, и с внушителните си размери сама се хвърля с очи. Листата на орловата папрат стигат на височина най-често 0.5 до 1.5 м, но понякога и до два-три метра. Те са светлозелени, с дълги, жлебовидни от вътрешната страна дръжки и с двойно до тройно перести петури, чиито главни дялове са също с дръжки, поради което изглеждат като тройни листа.

Купчинките от спорангии – сорите, ще откриете по долната страна на листните делчета от втори или трети ред. Сорите са разположени по краищата им в линейни редове. Собствено покривало те нямат, но са сигурно защитени от подвитите ръбове на листните делчета. Този белег е толкова характерен за орловата папрат, че само по него ще можете да я различите от всички останали наши папрати, дори когато разполагате само с едно листно делче.

Орловата папрат може да се използва разностранно. Коренищата и са богати на скорбяла и могат да служат като суровина за производството на лепило, бира и грубо брашно за фураж. Те съдържат също пенливи вещества и в някои страни ги използват за пране и миене вместо сапун. Листата на орловата папрат са подходящи за постилка в оборите. А благодарение на своеобразния си аромат и на противогнилостните им свойства с тях могат да се завиват плодове и зеленчуци за по-дългото им запазване. Освен това, когато са още млади, листата могат, след като се попарят, да се използват за приготвяне на салата.

Орловата папрат същевременно е досаден плевел в насажденията от културни растения, които се отглеждат в планинските райони, и много трудно се унищожава.

Обикновеното изтравниче е нежна и красива папрат, чиито любими местообитания са скалните пукнатини и неравностите по отвесните скални стени в дълбоките и влажни долове и в долините на реките или край пътищата, прорязващи планините. Среща се също по каменистите и скалистите места сред по-влажните гори и храсталаци.

Някъде обаче ще я видите да расте и по стари стени и зидове. Разпространена е в цялата страна – от крайбрежието на морето докъм 1700 метра надморска височина в планините.

Купчинките от спорангии – сорите, са продълговати и са разположени късо спрямо средната жилка на листните делчета. Сорите са покрити с тясно ципесто покривало само в началото на развитието им.

От всички наши папрати единствено зеленото изтравниче прилича на някои външни белези на обикновеното изтравниче. Както показва обаче и името му, осите на листата му са зелени. Между двата вида има и други разлики, но дори само този белег е достатъчен за лесното им разграничаване.

В по-стари времена народите лечители използвали отвара от листата на обикновеното изтравниче като успокоително средство при силна уплаха. Оттогава е останало и името му страшниче, което ще чуете в някои краища на страната. Някога се използвало също като средство против косопад. Днес обаче се знае, че не може да служи нито за едното, нито за другото.

От домашните животни само свинете ядат обикновеното изтравниче. То обаче никога не расте масово на достъпни места и остава без практическо значение и в това отношение. За да попаднете на тази интересна папрат, трябва да обходите най-сенчестите места и скалисти почви в някоя по-усойна широколистна гора. Тя е типично сенколюбиво и влаголюбиво растение, затова най-често ще я срещнете в закътаните долове по северните склонове на предпланинските и планинските райони.

Волският език е многогодишна вечнозелена папрат с късо подземно развиващо се стъбло. Както при всички наши папрати то е видоизменено в коренище, от връхната част на което всяка пролет израстват по няколко листа, снопчето или розетковидно разположени. Те са тъмнозелени, до блясък лъскави, като че са направени от восък, дълги от 15 до 40 см, а широки от 3 до 7 см. И са цели, ненаделени, линейно-ланцетни, поради което наистина по форма наподобяват дълъг език, и нашият народ сполучливо е нарекъл заради тях папрата имената волски език, биволски език

или еленов език.

Такива цели листа няма нито една друга папрат. Затова когато за пръв път се срещнете с волския език, може би няма да повярвате, че пред вас се намира папратово растение. Заради оригиналните си листа, които се запазват зелени и през зимата, в някои страни волският език отдавна се отглежда като украсно растение. С тази красивolistна папрат могат да се обогатят с вечнозелени растения и нашите градини и паркове, като се засаждат коренища, пренесени от дивата природа. Мъжката папрат се среща само в сенчестите гори и храсталаци и по каменистите склонове на по-дълбоките долове или в

долините на потоците в предпланинските и планинските райони на нашата страна.Тя расте винаги поединично или на малки групи по засенчени и полужасенчени места с богати на хранителни вещества почви.

Мъжката папрат подобно на всички други наши папрати има само подземно стъбло.То е видоизменено в дебело едно или неколкоглаво коренище,покрито с остатъци от дръжките на умрелите листа и с чернокафяви люспи, а освен това е гъсто оплетено от нишковидни корени.От предния крайна това коренище всяка пролет израстват листата , които се разполагат най-често във формата на правилен фуниевиден сноп.Те са високи от 30 до 120 см и са с къси и дебели бледокафяви дръжки, гъсто покрити с големи светлокафяви ланцетни люспи,а тъмозелените им петури са два пъти пересто разсечени.Големите дялове са с линейно-ланцетни очертания,имат съвсем къси дръжчици и са с по 20 до 60 делчета от всяка страна,свързани с основите си и тъпо или остро назъбени по ръба.

Най-напред народните лечители още в стари времена открили, че отваря от коренищата на мъжката папрат има чудодейна сила да унищожава паразитните червеи в човека и домашните животни, и я нарекли противоглистна папрат.Това им качество по-късно потвърдила и официалната медицина.

Мъжката папрат е не само ценн лечебно растение.Заради красивите си листа тя отдавна се отглежда в градините и парковете като украсно растение.

Сладката папрат е повсеместно разпространена в предпланинските и планински райони на нашата страна .Расте най-често по засенчени скали и скални блокове,а в основата на старите дървета ,обрасли с мъх.В планинските селища често ще я видите дори по засенчените страни на старите каменни стени и зидове.

Сорите на сладката папрат ще откриете по долната повърхност на листните делчета.Те са ръждивожълти,полукълбести,без покривало и са разположени в два успоредни реда от двете страни на средната жилка.Сладката папрат няма и особени фуражни качества.Само дивите свине се лакомят за нейните коренища заради богатото съдържание на захари в тях,които им придават сладникав вкус.Заради красивите и оригинални листа,които се запазват и през зимата,сладката папрат може да се използва като украсно растение при оформянето на скални групи в парковете чрез засаждане на коренища,взети от дивата природата.

